

Recensent: Wout Joling

Tom Lanoye: 'Sprakeloos.' Uitgeverij Prometheus, Amsterdam 2010. ISBN: 9789044615494 (Beroerte/ afasie/ aftakeling/ PO/1) Zie ook: www.uitgeverijprometheus.nl

Soort boek/stijl/ziekte: *Sprakeloos* is een roman van 360 pagina's over vergankelijkheid. Over de aftakeling van de moeder van de schrijver die na een beroerte haar spraakvermogen kwijt raakt. Het 'relaas van een beroerte, vernietigend als een inwendige bliksemslag, en van de tergende aftakeling die zich daarna twee jaar lang voltrok'. Tegelijk gaat het over de schrijver zelf, over zijn jeugd, zijn leven, zijn familie, talloze bijfiguren en uiteindelijk over de onvermijdelijke teloorgang van een moeder-zoon relatie.

Over de schrijver: Tom Lanoye (1958), zoon van een slager, is een vooraanstaand Vlaams dichter, prozaïst, columnist, essayist en toneelschrijver. Hij heeft een omvangrijk literair oeuvre op zijn naam staan. In 1985 verscheen zijn eerste roman *Een slaggerszoon met een brilletje*, nadat hij al zeven poëziebundels had gepubliceerd. Er volgden onder meer *Kartonnen dozen* (1991), *Het goddelijke monster* (1997), *Zwarte Tranen* (1999), *Boze Tongen* (2002), *Het derde huwelijk* (2006). Lanoye is bekroond met diverse prijzen o.a. de Henriette Roland Holstprijz en de Gouden Ganzenveer voor zijn hele oeuvre. Hij woont in Antwerpen en Kaapstad. In 2003/2004 was hij de eerste stadsdichter van Antwerpen. In 2012 schrijft hij het Boekenweekgeschenk *Heldere hemel* (maart 2012).

Korte beschrijving: In overdadige, expressieve taal beschrijft Lanoye zijn eigen levensverhaal en dat van zijn moeder. Het begint meteen met een waarschuwing: 'En ik waarschuw u graag, lezer. Indien u niet houdt van geschriften die grotendeels berusten op waarheid en de ontbrekende delen er gewoon bij fantaseren; indien u afknappt op een roman die volgens velen geen roman zal mogen heten omdat hij een deugdelijke kop mankeert, een schone krulstaart en een ordentelijk middenstuk, laat staan dat hij bij wijze van darmstelsel een fatsoenlijk samenhangend verhaal bevat; en indien u onwel wordt van teksten die tegelijk een klaagzang zijn, een eerbewijs en een krakende vloek - dan is voor u nu al het moment aangebroken om dit boek te sluiten. Koop iets anders, leen iets anders, roof iets anders. En mis het verhaal van mijn moeder.'

Wie dan afhaakt mist veel. De roman beslaat drie delen, getiteld: hij, zij, ik. Het eigenlijke verhaal is beschreven in het tweede deel: 'zij' (of: *geslagen met verstomming*). Wie het eigenlijke verhaal wil lezen kan na het voorwoord gerust direct naar dat deel springen. Het is een lange aanloop ernaartoe. Het omvangrijke eerste deel, 'hij', met de subtitel 'of: *het verhaal van het verhaal*' is hoofdzakelijk een introspectie van de schrijver, in omtrekkende bewegingen met veel uitweidingen, over het 'moeten' schrijven van zijn verhaal. Wie dat deel overslaat mist niets van het verhaal zelf, maar wel magistrale hoogstandjes van literaire taalacrobatiek. 'Ik zag haar mondhoek en haar wenkbrauw weer misprijzend omhoog krullen, haar brandende filtersigaret hing weer te balanceren tussen twee vingers, en zijzelf keek weg - voor de verandering zwijgend, pertinent zwijgend, oorverdovend zwijgend, sprakeloos van gespeelde verontwaardiging, als grande tragédienne van ternauwernood een meter zestig haar peilloze ontgoocheling acterend, haar onvrede etalerend met haar jongste, iedere dag dat hij niet schreef aan haar verhaal.'

Het eigenlijke verhaal (pgs 74-343) is soms ontroerend en aangrijpend. Over de beroertes die zijn moeder treffen, de afasie, het niet meer kunnen communiceren, de aftakeling. 'Op de dag dat het noodlot toeslaat kijken ze pizza etend naar het slot van het avondjournaal. Zij en hij, Josée en Roger, naast elkaar.' En twee jaar later: 'Ik maak haar boeien los en help haar, ondersteun haar, draag haar bijna, haar ene arm over mijn schouder, naar haar badkamertje. Daar bevrijd ik haar van haar onderkledij en haar ondergescheten luier en ik begin haar, terwijl ik haar eerst rechtop probeer te houden en haar daarna op de toiletpot plaats doe nemen, schoon te maken met wc-papier.'

Het korte laatste deel 'ik' (*of: en wat nu*) is een nawoord van de schrijver, een overdenking aan de doodskist van zijn moeder, bij de uitvaart, bij de asverstrooiing. Hij kan geen einde aan het verhaal maken: 'Mijn vingers blijven maar tikken, de woorden blijven maar verschijnen, op mijn scherm en op uw blad.' Het is zijn rebellie tegen de vergankelijkheid, tegen het afscheid, tegen wat hij benoemt als 'de leegte'. 'Onherroepelijk, spoorloos, nooit meer terug te halen. Delete, delete, de leegte'. Zo eindigt het boek in rebellie, revolte, muiterij: 'Nooit meer zwijgen, altijd schrijven, nooit meer sprakeloos. Begin.'

Wat viel op: Voor mij was het meest opvallende van dit boek de magistrale taalvirtuositeit van de schrijver. Lanoye schrijft of het leven ervan afhangt, zijn leven, het leven van zijn moeder, het bestaan in algemene zin welhaast. Het is niet weinig waar dit boek over gaat. Niet voor niets noemt de schrijver zelf 'vergankelijkheid' het thema waar het in dit boek om gaat. En de strijd daartegen voeg ik eraan toe.

Citaten:

Pag. 24: 'Maar belofte maakt schuld: het moet en zal hier niet gaan over ballonnen in de vorm van vijgen of een bak bier, maar over mijn moeder en haar onaanvaardbaar wrede levenseinde.'

Pag. 86: '“Rogeeke? [zij, geërgerd] Doe die deur eens dicht. Het trekt hier lijk zot.” Het is het laatste wat ze zegt in de taal die hij van haar kent.'

Pag. 98: 'Tot op die bewuste avond. Ze zijn allebei al in de tachtig, en zij vliegt hem na het eten van een eenvoudige pizza naar de keel. Zonder aanleiding, schuimbekkend, en met een kreet in een onbestaande taal. Nu sneuvelen er twee borden en evenveel kristallen wijnglazen. Ze vallen van de tafel en raken vertrappt in de tragische worsteling van twee eeuwige geliefden.'

Pag. 161: 'En nu sta ik hier, op intensive care, naast haar ijzeren bed, met die laffe hand van mij op haar koude voorhoofd. Ik hanteer de taal die ik van haar geleerd heb en ik bedien mij van de oudste leugens. “Het komt in orde, ma. Rustig nu maar. Het komt allemaal in orde.”'

Pag. 189: 'Toch is er maar één bloedklonter nodig, kleiner dan een luis, die via uw bloedbaan naar uw hersenen schiet en daar uw spraakcentrum blokkeert en af doet sterven – een paar minuten volstaan – en u raakt de draad voor altijd kwijt.'

'Elk één klontertje, en we zijn voorgoed vervreemd. Van alles afgesloten wat te maken heeft met taal.'

Pag. 305/306: 'Misschien beseft ze pas nu ten volle wat haar is overkomen. Ik weet niet waar ze naar kijkt of waar ze aan denkt. Ze straalt onaantastbaarheid uit. De aanblik is ondraaglijk, maar ik durf niet te bewegen. Mijn verstening duurt tien, vijftien minuten. Ten slotte stap ik toch maar op haar af en sla mijn armen om haar heen. Ze herkent de beweging niet of ze wordt er niet door beroerd. Ze verandert hoe dan ook niets aan haar houding of haar beweging. Haar mond blijft opengesperd als

die van een masker en produceert zijn stil jankende geluid. Ik had er net zo goed niet kunnen zijn.'

Pag. 326: 'Zodra ze de instelling in Beveren had verlaten, ging het definitief bergaf met haar. Niet snel, niet drastisch, maar gestaag. Elke week kon ze weer wat minder, en per maand bleek dat toch veel. Minder wás minder. En minder werd niets.'

Twee recensies (gekozen uit een groot aantal recensies, zie de website van de auteur):

- Vrij Nederland, 21 oktober 2009: 'Het probleem bij Lanoye is dan ook niet dat hij veel woorden gebruikt. En ook met schrijven over schrijven is niks mis. Maar het moet wel werken. Bij Lanoye werkt het tegen zichzelf en tegen de lezer: het zit het leesplezier, de ontroering, de vervoering in de weg. Als metaschrijver is Lanoye veel minder goed dan als verhalenverteller.'

- HP/De Tijd, 26 september 2009: 'En het is een prachtig boek, het mooiste dat Lanoye ooit geschreven heeft, meesterlijk verteld, tragisch en grappig tegelijk. 'Sprakeloos' overstijgt ver het louter biografische verhaal van een moeder. Het wordt het portret van een generatie, van het familiale leven in de jaren 60 en 70. En hoe een jongere generatie daarop reageerde. Met dit tragikomische boek heeft Tom Lanoye een klassieker over moeders en zonen, slagers en klanten, leven en dood geschreven.'